

Overdenking IRVR – Paradijkerk, Rotterdam – 2 september 2018

Lucas 19:1-10

ds. Wielie Elhorst

Gemeente van Christus, beste mensen,

Het klinkt misschien wat suf voor een inmiddels bijna levenslange LHBT+-activist, maar het was in 2012 dat ik voor het eerst bewust van de term ‘internalized homophobia’ hoorde, in het Nederlands: ‘geïnternaliseerde homofobie’, vrij vertaald zou je kunnen spreken van ‘schaamte voor je eigen seksuele oriëntatie’. Ik was voor de LCC Plus Projecten, projecten voor de sociale acceptatie van LHBT+-personen in christelijke kring, samen met de projectmanager in Moskou, voor de jaarlijkse Oost-Europese en Centraal-Aziatische Conferentie van LHBT-christenen. Dat was hoe dan ook al een uitdaging, want we zaten in een oud en gammel voormalig communistisch jeugdbuitencentrum, zestig kilometer buiten het centrum, en ik was de eerste 24 uur mijn koffer kwijt door een misverstand op het vliegveld en ik had geen schone onderbroek in mijn handbagage, maar dat terzijde... Het onderwerp ‘geïnternaliseerde homofobie’, of: ‘zelfschaamte’ stond hoog op de agenda en het bleek een belangrijk gespreksonderwerp voor de ongeveer 75 aanwezige deelnemers, sommige van hen helemaal uit Wladiwostok, het uiterste oosten van Rusland. Ik was in eerste instantie verbaasd dat het zo’n belangrijk thema was. Ik kende het eigenlijk niet uit de praktijk van de LHBT+-emancipatie in het Westen van Europa, en dat het juist in het Oosten van Europa en in Centraal-Azië zo’n onderwerp was, verbaasde mij nog meer. Was men daar niet veel meer dan bij ons nog in het Westen bezig met een hele vijandige omgeving en met het bestrijden daarvan? Als je daar een beetje zicht op hebt en het zo mogelijk een heel klein beetje van tegenspraak en tegenactie kunt voorzien, dan kom je er wellicht daarna nog aan toe te bekijken hoe het met jezelf is gesteld. Het was een wat naïeve gedachte van me. De weerstand en weerzin tegen LHBT+-mensen is in Centraal- en Oost-Europa en Centraal-Azië zo groot, dat op veruit de meeste plaatsen naar buiten treden en iets van een dialoog aangaan met de omgeving je figuurlijk en soms zelfs letterlijk de kop kan kosten. De weerstand en de weerzin tegen LHBT’ers is zo groot en de mogelijkheden tot positieve identificatie zijn zo gering, dat je eerder het gevaar loopt dat de LHBT+-fobe denkbeelden van je omgeving jou gaan bezetten. Dat je wel weet dat jouw seksuele oriëntatie anders is of je genderidentiteit een andere dan die je bij je geboorte toegewezen kreeg, maar dat je niet of nooit het gevoel hebt of hebt gekregen dat je dat mag accepteren en dat je er naar mag leven, en al helemaal niet als een van God gegeven mogelijkheid. Het kostte me wel even wat moeite om dat tot me door te laten dringen: dat je innerlijk niet de afstand op kunt brengen die je helpt te zien dat je zelf het probleem niet bent, maar de omgeving, die in vele landen in Centraal- en Oost-Europa en Centraal-Azië nota bene in woord en daad uiterst gewelddadig is. Wij zijn in een zo andere omgeving opgegroeid, niet zelden ook in een nogal vijandige omgeving natuurlijk, zeker de wat ouderen onder ons en wellicht ook sommige jongeren, maar evenzeer in een cultuur waarin eigenwaarde en zelfwaardering veel hoger werd en wordt aangeslagen, waarin gaandeweg meer ruimte is ontstaan om jezelf te ontdekken en jezelf, zoals je bent te waarderen en te accepteren. Een heel ander zelfverstaan dat de bodem heeft gelegd voor een zelfbewuste en krachtige emancipatiebeweging, ook in de kerken. In de ontmoeting met de

conferentiegangers in Moskou riep het ook weerstand bij me op, als ik heel eerlijk ben. Men was dus eigenlijk helemaal niet zo met de omgeving bezig. Je kon als LHBT+-persoon toch ook niet zomaar gaan twijfelen aan de eeuwige waarheden van de eeuwige Kerk. Natuurlijk is er niet zomaar plaats voor jou in de gemeenschap van gelovigen, al helemaal niet in een ambt, maar ook niet in het huwelijk bijvoorbeeld. Je bent anders en dat betekent dat sommige mogelijkheden niet voor jou zijn weggelegd en dat is eigenlijk niet voor discussie vatbaar. Ik stond versteld, maar leerde er ook van. Gaandeweg begreep ik waarom men 'geïnternaliseerde homofobie', zoals men het noemde, zo hoog op de agenda had gezet. De bezetting van een vreemde macht lag niet alleen buiten de deelnemers, maar was soms diep van binnen verworteld. Ik was het zo nog niet tegengekomen. Gaandeweg zag ik ook dat het zo zwart-wit niet lag en ontdekte ik het ook langer hoe meer in eigen omgeving, in West-Europa, en ook in mijzelf: schaamte, zelfschaamte, schaamte voor wie je bent of voor wat je aan jezelf hebt ontdekt. Als zodanig is schaamte niet per se iets verkeerd, natuurlijk. Dat je je op sommige momenten bewust bent van jezelf, van het effect dat je kan hebben op je omgeving, omdat je iets doet of zegt dat terughoudendheid oproept, al is het maar omdat mensen er verlegen mee zijn, is ook een goed correctiemechanisme dat is gegeven met wie wij zijn als sociale wezens. Maar als schaamte wellicht zelfs onbewust verbonden is met wie je bent, met wie je ten diepste bent, dan kan het een vernietigende kracht worden. Dat wordt vooral zichtbaar in hoe het tot isolatie leidt, omdat het gevoel dat je niet goed genoeg bent over je gaat heersen, waardoor je contacten afhoudt, en die zich van een lage zelfwaardering tot zelfhaat kan ontwikkelen. Het klinkt misschien wat grotesk en dramatisch, maar ik ben er van overtuigd dat wij in de genoemde conferenties slechts het topje van de ijsberg zien, van de grote hoeveelheid mensen die eigenlijk niet van zichzelf kunnen houden, omdat er in eigen omgeving nooit eens iemand tegen ze zegt dat ze meer dan de moeite waard zijn, dat ze zich geliefd mogen weten, dat ze door God geliefd zijn, onvoorwaardelijk. Zoals ik al zei, het is in dit deel van Europa misschien wat subtieler, maar ook hier ben ik die 'geïnternaliseerde homofobie', die zelfschaamte, gaan herkennen, ook in mijzelf; bijvoorbeeld in de wens van mensen om in het publieke debat over seksuele diversiteit en genderidentiteit geen al te hoge toon aan te slaan, zeker niet in de kerk, of in de opmerking dat we toch niet moeten vergeten dat we maar een minderheid zijn, of door toch maar je mond te houden als er een grap wordt gemaakt, waarvan je weet dat die eigenlijk niet door de beugel kan, of om het heel persoonlijk te maken: altijd bang te zijn dat je als homodominee bij het maken van een fout toch een keer op je seksuele oriëntatie wordt afgewogen of aangesproken, zelfs al weet je dat die gedachte onzin is. Ergens in je achterhoofd blijft een stemmetje zeggen: apart, anders, let op, kijk uit, het oordeel of de afwijzing is nooit ver weg, en dat doet wat met je. Met alles wat wij in ons land bereikt hebben en ook in sommige kerken, en dat is veel en goed, vermoed ik dat we dit allemaal ergens wel herkennen, al was het maar omdat we in ons leven steeds weer voor momenten komen te staan dat we moeten bedenken: zeg ik het wel of zeg ik het niet, maak ik er wel een punt van of laat ik uitspraken over wie ik ben toch maar, toch maar weer achterwege. Ik vrees dat de meeste LHBT+'ers hier nooit helemaal aan zullen kunnen ontsnappen. De schaamte is bijna ingebouwd, het gevaar jezelf toch maar weer te verstoppert, al was het maar voor de lieve vrede, en jezelf uiteindelijk weg te cijferen, je zelf, wie je bent, als vanzelf lager te gaan waarderen.

We zien vandaag een mens wegkruipen in het gebladerte van een vijgenboom. Hij is klein van stuk, zo lezen we, en omdat de mensen in de weg staan, kan Hij Jezus niet zien, die op die bewuste dag zijn woonplaats Jericho aandoet. Die kleine mens is Zacheüs. Hij is niet geliefd, want hij is tollenaar, belastingambtenaar in dienst van een bezettende macht. Ik stel me een mens voor, die zich afgezien van het hoognodige: zijn werk zelf, afsluit van zijn omgeving; liever alleen thuis dan bloot te staan aan de afkeurende blikken van zijn omgeving, de veroordeling van de mensen. Hij is natuurlijk niet voor niets klein. Wie gebukt gaat onder afkeuring, dag aan dag, krijgt vanzelf een last te dragen die te groot is, die een mens klein maakt. Het is geen leven, en dan kun je nog zoveel hebben, geen gebrek lijden, alles voor elkaar hebben verder. Een mens bestaat bij de gratie van relatie en waar die verdwijnt, verdwijnt het leven. Ik bedoel hier niet de intieme relatie tussen twee mensen, maar de relatie van een mens met zijn omgeving die ziet, die erkent, die accepteert, die in de armen sluit, die ziet wat iemand waard is. Daar is onderscheidend vermogen voor nodig. En wie heeft dat, echt? De menigte denkt het te hebben, maar heeft het niet. De menigte is evenals in het voorafgaande verhaal in het Lucasevangelie, het verhaal van de blinde die geheeld wil worden een sta in de weg, en meer dan dat: bepalend voor hoe het leven van de eenling, de zonderling eruit ziet. Het is bepaald, het is geframed, en er is geen ontkomen aan. De blinde mens wordt afgesnauwd, Zacheüs krijgt geen plaats aan de rand van de weg, omdat hij klein is, maar hij moet zijn toevlucht opnieuw zoeken in de afzondering, ver weg bij de menigte vandaan, in het gebladerte van een vijgenboom. Zonder een enkel woord wordt het Zacheüs duidelijk gemaakt: dat is jouw plek, in de vijgenboom, achter het gebladerte, verborgen. We kunnen niet van je af, maar we kunnen er wel voor zorgen dat je zo goed als onzichtbaar bent. De menigte speelt in dit verhaal over de ontmoeting tussen Jezus en Zacheüs geen ondergeschikte of neutrale rol. Het zijn geen toevallige omstanders die de ruimte van de scène vullen waarin het verhaal zich afspeelt. Sterker nog, ik denk dat de evangelist hier met name met de menigte in gesprek is. Het verhaal stelt de menigte, lees: de gemeente de vraag: wie hebben oog voor wie Jezus is, voor de betekenis die Hij heeft in het leven van een mens, wie zoeken naar Hem, bij wie moet je wezen om iets van Hem op het spoor te komen? Een vraag met een heel onverwacht antwoord, maar dat kennen we van Jezus.

Jezus trekt verder door Jericho na de heling van de blinde en Hij ziet. Hij ziet wat de menigte niet ziet. Jezus heeft het onderscheidingsvermogen dat wij niet hebben. Als Hij door de stad trekt, kijkt Hij bij de vijgenboom waarin Zacheüs zich verborgen waant, naar boven en zegt: 'Zacheüs, kom vlug naar beneden, want vandaag moet ik in jouw huis verblijven.' Het is ongezien en ongehoord. Jezus doorbreekt alle conventies, de sociale orde, waarmee de menigte Zacheüs op zijn plek houdt en waarmee Zacheüs zichzelf op zijn plek houdt. Jezus laat zich niet afleiden door de luidruchtige menigte, en ook niet door de zelfdefinitie van mensen, die hen klein houdt, gevangen, omlaag haalt, verborgen. Hij ziet, Hij doorziet, Hij weet wat een mens waard is en Hij zegt: ik moet in jouw huis verblijven. Zacheüs draagt in zijn naam, die 'reine' of 'zuivere' betekent, al het programma van zijn leven en niemand heeft dat gezien. Niemand heeft het opgemerkt, ook Zacheüs zelf niet. Als Jezus een mens ziet, voor wat zij waard is; als Jezus zegt: bij jou moet ik zijn, in jouw huis, dan is er maar één reactie mogelijk: geen seconde twijfel en grote vreugde. Zacheüs komt vlug uit de boom en ontvangt Jezus met grote blijdschap in zijn huis, de menigte morrend achterlatend, die nog steeds niet ziet en begrijpt wat Jezus doet. Jezus ziet Zacheüs en zegt het mooiste wat Hij

zeggen kan: ik wil in jouw huis verblijven. Hij doet een beroep op de gastvrijheid van Zacheüs, in het Midden-Oosten toen en nu een hele grote eer. Jezus trekt Zacheüs uit zijn verborgenheid, uit zijn kleine, verscholen leven, uit zijn diepe schaamte en meer dan dat: Hij rehabiliteert Zacheüs door de doodse stilte in zijn huis te doorbreken, het weer tot een plek te maken waar gastvrijheid kan worden verleend, waar iemand woont die meetelt, die erbij hoort. Sterker nog: hij herstelt de relatie met zijn omgeving, met zijn traditie, met de mensen bij wie hij hoort, als Hij zegt: ‘want ook hij is een Zoon van Abraham.’ Opmerkelijk genoeg zegt Jezus dit niet tegen Zacheüs zelf, maar spreekt Hij in de derde persoon tegen de menigte. Jezus rehabiliteert en het adres van zijn woorden is de menigte, de morrende menigte, die er maar niet aan wil te begrijpen wie Jezus is en voor wie Hij gekomen is. Pijnlijk duidelijk maakt Jezus het keer op keer door precies te zien wat de mensen niet zien, daar te zijn waar de mensen niet zijn en niet willen zijn. De reactie van Zacheüs, van een mens die wordt gezien, die voor vol wordt aangezien, die zich niet langer verborgen hoeft te houden, die zich niet langer hoeft te schamen, kan er maar één zijn: hij gaat delen van zijn rijkdom. Hij geeft misschien zelfs meer dan hij waarmaken kan, het viervoudige. Zacheüs’ leven is gerehabiliteerd en voorgoed getransformeerd, tot de mens die hij mag zijn: een reine, een zuivere, een zoon van Abraham, een kind van God.

Nemen wij het risico, met alle gevaren van sociale afwijzing, Jezus te willen zien? Geven wij Hem de kans ons te ontmoeten, voorbij de verborgenheid en de schaamte waarin wij onszelf gevangen kunnen houden, hoe subtiel misschien ook? Durven wij het aan te horen: ‘Kom uit die bladerbos, en snel, want ik moet bij jou zijn’? Durven wij het aan te horen: wat je omgeving ook zegt of van je vindt, en hoe jij je zelf ook waardeert: jij hoort er bij, jij bent een dochter van Sara, een zoon van Abraham, een kind van God? En hou de rijkdom die je in je draagt, omdat jij jij bent, niet voor jezelf, maar deel uit. Jouw leven is het meer dan waard. Wachten op de menigte heeft geen zin, die blijven morren, dat kunnen we keer op keer lezen in de evangeliën, en de mensen doen het tot op de dag van vandaag. Zelfs de leerlingen van Jezus zelf begrijpen vaak niet wie Hij is en wat de betekenis is van zijn reddingswerk. Er zit dus maar één ding op, echt: gehoor geven aan de uitnodiging van Jezus in jouw huis te mogen verblijven, jouw leven, te weten: ik mag voluit mens zijn, ik hoor er bij, ik doe mee, sterker nog: ik deel uit, meer nog misschien dan ik waarmaken kan. Mijn leven zelf is een wonderbare vermenigvuldiging. Ook aan ons wordt de vraag gesteld: wat heb jij te geven, meer nog dan je zelf voor mogelijk hield, van alles wat je hebt ontvangen en dat je niet langer voor jezelf zou moeten houden, niet om wie je zou moeten zijn naar de sociale orde van de samenleving, aangepast, maar om wie je bent: mens, voluit mens: lesbo, homo, bi, trans, non-binair, queer, een mens met een intersekseconditie, hetero; gezien door Jezus, geroepen uit de verborgenheid, om te leven, voorbij de schaamte.

Amen